

Bitno je u radu svih lingvista da svaki daje vrijedne i upotrebljive jezične rezultate. Njima se u krajnjoj mjeri može poslužiti svaki drugi lingvist. Svaki će ih iskoristiti na način koji odgovara njegovim teoretskim pogledima. Logično je očekivati od svakoga lingvista da u svom radu teži da u teoretskom smislu unaprijedi jezičnu znanost, a primjenom svojih teoretskih zahtjeva što bolje zadovolji praktične potrebe svoje suvremenosti. Upravo primjena, sveobuhvatna primjena treba da bude glavno mjerilo koje će opravdati prednost ove ili one metode.

NEKI NOVIJI HIPERJEKAVIZMI

Valentin Putanec

Hiperjekavizam je pojava u jeziku kada se neki samoglasnik, koji nije po porijeklu jat, u jeziku razvije kao da je tu, u staroslavensko doba, bio jat. Ova je pojava česta u štokavskim ijekavskim govorima, a i u hrvatskom književnom jeziku postoje neki hiperjekavizmi koji su posve normalni, tj. nitko ih ne tjera iz književno pisanih tekstova. To su npr.:

1. ime ptice *sjenice* ne postaje od *sjena* < *sěna* nego od pridjeva *sinъ* »tamnocrven, ljubičast« kako dokazuju svi slavenski jezici: rus. i ukr. *sinica*, polj. *sinka*, slov. *sinica* (uz *senica*).¹ Sekundarno je kod Južnih Slavena (Hrvata, Srba, Slovenaca) ovo ime dovedeno u vezu sa *sjenom* pa odatle kod ekavaca (Srba, Slovenaca, Hrvata kajkavaca) *senica*, u jekavaca *sjenica*.

2. ime ptice *djetao*, *djeteo* nije nastalo od *dětelъ* nego od *detelъ*.²

3. *lijevča* je nastala od mađ. *lőcs*,³ a njezin *-ije-* nastao je možda odatle što ju je jezična svijest vezala uz *lijevati*, *lijevak*.

4. biljka *nalijep*, koja se javlja kod ikavaca kao *nalip*, duguje ovaj svoj naziv latinskom, odnosno dalmato-romanskom *nappellus*,⁴ a *-ije-* je dobio ovaj naziv odatle što ga je jezična svijest vezala uz *lijepiti*.

5. antroponim *Stjepan* nastaje prema grčko-latinskom *Stephanus*. Ikavski *Stipan* i ekavski *Stepanić* mogu se tumačiti prema latinskom, odnosno grčkom *e*, ali pseudojatski oblik *Stjepan* treba tumačiti kao hiperjekavizam.

Sve ove riječi sadrže etimološki hiperjekavizam odnosno pseudojatzizam i nitko danas npr. u Hrvata ne misli tražiti od pisaca i onih koji govore književnim jezikom da pišu i govore *senica*, *deteo*, *levča*, *nalep*, *Stjepan* umje-

¹ Usp. *ARj.* 15, 157.

² Usp. *ARj.* 2, 453. i Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch* 1, 190.

³ Usp. *ARj.* 6, 87.

⁴ Usp. *ARj.* 7, 417.

sto sjenica, djetao, lijevča, nalijep, Stjepan. To su usvojeni hiperjekavizmi odnosno pseudojatizmi.⁵

Ima međutim u našem književnom jeziku i nekoliko riječi s hiperjekavizmom, ali jezični normativci, koji su proučili porijeklo tih riječi i ustanovili da tu nikada nije bilo jata, propisuju da se hiperjekavizam mora izbjegavati. To su ove riječi: a. *istovjetan*, b. *lješ*, *lješina*, c. *otmjén*, d. *vjeresija*, e. *osjeka*. Za ove se riječi većinom traži da se pišu *istovetan*, *leš*, *lešina*, *otmen*, *veresija*, *oseka*. Isto tako i sve izvedenice od njih: *istovetnost*, *neistovetan*, *neistovetnost*, *poistovetovati*, *poistovćenje*, *lešinski*, *lešinar*, *otmenost*, *otmeno*, *neotmeno*, *veresijski* i sl.

Evo nešto i o porijeklu tih riječi:

1. *istovetan* »ipsissimus, posve isti, baš isti«, Vuk je zabilježio *istovetan* (*isti istovetan otac*), Martić i Šulek ga pišu *istovjetan*, a Pavlinović *istovjetovati*.⁶ Potvrde su novije (19. st.), ali se čini da je posve narodna riječ, tvorena od staroslavenskog *isti* i *istov* sufiksom koji je u *cigli ciglovetan*, *dugi dugovetan*, *cio bogovetan dan* (reduplikacija prema tipu *jedan jedini*). Hiperjekavizam, zbog veze u značenju, nastao je prema *razgovijetan* koji postoji i u obliku *razgovitan* i *razgovetan*.^{6a} Puristi zbog *-etan* u *ciglovetan*, *bogovetan* i sl. sile pisce da pišu *istovetan*, *poistovetiti* i sl., uza sve to što se od Martićevih i Šulekovih vremena govori *istovjetan*.

2. *lješ*, *lješina* - *leš* zabilježen je u 18. st., *lešina* od 18. st., *lešinar* u Vuka za grabežljivu pticu *Neophron*, *lješ* uopće nije zabilježen, a *lješina* je zabilježena prvi put u Ljubiše i iz narodnih umotvorina.⁷ Maretić je 1886. u *Ujencu* napao oblik *lješina* zbog jata (psudojatizma) i zbog sufiksa *-ina* (prema tome ne bi valjala ni riječ *lešina*). Oblik *lešina* mogao bi se prema Maretićevu mišljenju kazati samo u augmentativnom značenju za »veliki, grdni leš«. Dakle, prema Maretiću moglo bi se govoriti samo *leš*, a ne *lješ*, ni *lešina*, ni *lješina*. Dakako, ovo se Maretićevo mišljenje o sufiksu *-ina* u *lešina*, *lješina* mora odbaciti jer je *lješina* i *lešina* svoje *-ina* dobila prema tipu sličnoznačnih i istoznačnih imenica *strvina* i *mrcina* (*mrcina* dakako ima sufiks *-ina* samo u jezičnoj svijesti ako je nastala prema *caro morticina*, a ne prema *mrtvac*, *mrtac*). Andrić je u *Braniču* (1911, 26—7) rekao da je riječ *lešina*, *leš* pejorativna i da se za ljude ne bi mogla upotrijebiti nego samo za životinje. Takvo je stanje i danas. Riječ *leš* nastala je od turske riječi *leş* »cadaver«, a *lešina* je naša tvorba od turske riječi, kao što je već rečeno. Pseudojekavizam je ovdje dokumentirana činjenica, a nastao je ili kao daljinska asimilacija prema slijedećem palatalnom š

⁵ Za hiperjekavizme usp. i Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, 2. izd., 1931, 54—6.

⁶ Usp. *ARj.* 4, 63.

^{6a} Usp. tumačenje sufiksa *-ovitan* u *Nastavnom vjesniku*, 17.

⁷ Usp. *ARj.* 6, 252.

(*l - š > lj - š*) ili i s naslonom i vezivanjem u svijesti s nekom riječi sličnog značenja ili iz kruga toga značenja, možda *lijes*.

3. *otmjén - otmen* i *otmenost* riječi su koje je u ovom obliku prvi zabilježio, prema Akademijinu Rječniku, Obradović, a nalaze se i u leksikografa Popovića. U Hrvata ih prije 19. st. nema. To su rusizmi i u Hrvata i u Srba, a Hrvatima su došle najvjerojatnije preko Srba. U Hrvata su vrlo brzo prešle u *otmjén, otmenost*, najvjerojatnije zbog toga što ih jezična svijest veže s korijenom koji se nalazi u *mijenjati, izmjena, mijena*. Maretić u Akademijinu Rječniku označuje »obično pišu *otmen* i oni koji inače pišu južnijem govorom«, ali ga u *Jezičnom savjetniku* ne proskribira.⁸

4. *vjeresija* dolazi od turske riječi *veresi = veresiye* »auf Borg, auf Kredit«. Već je Miklošič godine 1884. ispravno postavio ovu etimologiju i tako ispravio krivu etimologiju O. Blaua. On je 1868. ovu riječ doveo u vezu s našom riječi *vjera*.⁹ Blauovu etimologiju ponavlja Broz-Iveković¹⁰ koji osim toga dodaje da je sufiks *-esija* u riječi *vjeresija* isti koji je i u riječi *silesija*. Blauova je i Broz-Ivekovićeva etimologija dakako kriva, a naročito tumačenje sufiksa jer je u riječi *silesija* pejorativno-augmentativnog značenja, a toga u riječi *vjeresija* uopće nema. Vezivanje u svijesti s *vjera* i *dati na vjeru* prouzročilo je hiperjekavizam u ovoj riječi.

5. *osjeka* - nastaje od staroslavenskoga *oseknŭti* kao što dokazuju slavenski jezici koji ovaj glagol imaju u istom značenju, a hiperjekavizam je tu nastao zbog vezivanja u svijesti s *osjeći, sjeći*. Oblik *osjeka* zabilježio je Vuk, a Akademijin Rječnik ga potvrđuje i iz narodnih umotvorina.¹¹

Kad bismo željeli da riječ u ovim primjerima hiperjekavizam prepustimo statistici, trebali bismo pribjeći usmenom ili pismenom anketiranju (što je zasada gotovo nemoguće) ili potvrdama iz pisanih tekstova. No tekstovi nisu pouzdani jer je intervencija redakcija i lektora onemogućila svaku statistiku. Nešto će nam podataka dati leksikografi koji nisu uvijek dosljedni, tj. ne provode uvijek propis pravopisnih priručnika. Evo što nalazimo u nekih leksikografa i pravopisaca:¹²

⁸ Usp. *ARj.* 9, 404. Maretić, *Jezični savjetnik* 82.

⁹ Usp. Miklošič, *Denkschriften der Akademie der Wissenschaften*, 35, 185 (83), Skok, *Slavia* 15, 503 i Škaljić, *Turcizmi* 1, XVI i 2, 786. i Rožić, *Barbarizmi*, 3. izd., 1913, 132, *Naš jezik* 2 (1934), 120.

¹⁰ Usp. Broz-Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika*, sv. 2, 708—9.

¹¹ Usp. *ARj.* 9, 190—1 i 201; Skok, *Rad.* 272, 8—15. V. i Maretić, *Gramatika i stilistika*, 2. izd., § 65, p. 55.

¹² Kratice: *BI* = Broz-Ivekovićev Rječnik hrv. jez. (v. bilj. 10). *Bor* = Boranićev *pravopisi* (1893—51). *AŽ* = Arhanić-Zivić, *Francusko-hrvatski rječnik*, 1937. *DEAN* = Deanović, *Talijansko-hrvatski rječnik*, 1948. *B* = Benešić, *Hrvatsko-poljski rječnik*, 1949. *Bel.* = Belić, *Pravopis*, 1950. *Jur.* = Jurančić, *Srbohrvatsko-slovenski slovar*, 1955. *DDM* = Dayre-Deanović-Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, 1956. *Uk.* = Vuković, *Pravopisni rječnik ijekavizama*, 1949. *Per.* = Peruško, *Pravopisni priručnik*, 1958. *P* = *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika*, 1960.

	<i>istovjetan</i>	<i>lješina</i>	<i>otmjén</i>	<i>osjeka</i>	<i>vjeresija</i>
BI	istòvetnī istòvetnōst	lěš lěšina lěšinār	—	ōsjeka	verēsija v. veresija verēsija
Bor.	istovetan ne istovetan	leš *lješina	otmjén	oseka *osjeka	veresija *vjeresija
AŽ	istovjetnost istovjetan	leš	otmjén	osjeka	vjeresija
DEAN	istovetan	leš	otmjénost	oseka	—
B	istòvetan istòvetnik istòvjetnica	lěš lěšina lěšinār	òtmen òtmjen òtmjenōst	òseka òsjeka	veresija vjeresija
Bel.	istòvjetan (j.) istòvetan (i.)	lěš lěšina	otmen (i.) otmjén (j.) otmjénost (j.)	ōsjeka (j.) ōseka	verēsija
Jur.	istòvetan i sl. poistòvetiti	ljěš ljěšina leš lešina	otmjén otmen	ōseka	verēsija
Vk.	istovjetan istovjetno (s dodatkom da je običnije od -vet-)	—	otmjén otmjeno otmjénost	osjeka, treba oseka	vjeresija dijtal. mj. veresija
DDM	-vet-	lěš, -ina lěšināri	òtmjen òtmjeno òtmjenōst	oseka	verēsija vjerēsija
Per.	istovjetan istovetan istovjetnost istovetnost		otmjén otmjénost		
P	istòvjetan ne nego istòvetan	leš lešina lešinar i sl.	otmen (ek.) otmenost (ek.) òtmjen (ijek.) otmjénost (ijek.)	oseka osjeka, ne nego ōseka	vjerēsija, ne nego verēsija

Analiza je tih činjenica slijedeća. Premda u Akademijinu Rječniku stoji da neki pisci pišu *istovjetan*, *lješina*, te da se »poknjiški govori« *otmjén*, etimolozi žele vratiti tok razvitka na starije stanje i čvrsto stoje na tome da se piše *istovetan*, *lešina*, *veresija*. Još je najbolje prošao od ovih hiperjekavizama *otmjén* koji neki leksikografi pišu samo tako, dok ga drugi dubliraju s *otmen*. Likom *istovjetan* i Aleksandar Belić i Jovan Vuković nastoje ozakoniti jezičnu praksu. Pravopis od 1960. nije to prihvatio, premda je prihvatio *otmjén*. Oblik *lješina* svagdje je potisnut osim kod Slovenca Jurančića. On piše čak i *lješ*, koji je vrlo rijetko zabilježen u pisanim tekstovima, premda se govori. Jurančić je kao i Arhanić-Živić, jednako kao Belić i Vuković, pošao putem jezične prakse.

Iz svega ovoga vidimo da je književni izgovor tih riječi s hiperjekavizmom dosta dobro zajamčen i potvrđen. Hiperjekavizam je u njima izazvan strukturom hrvatskog književnog jezika koja ove riječi na razne načine veže u svijesti s našim korijenima koji imaju u sebi jat, odnosno *-ije-*, *-je-*. Ovakvo vezivanje zovemo reetimizacija.¹³ Pojava reetimizacije je pojava kada svijest u etimiziranju riječi koje dobiva komunikacijom (identifikacija primljene obavijesti), a koju ne može vezati ni s jednim osnovnijim, etimološki opravdanim korijenom, veže tu riječ na neki etimološki neopravdan korijen. Ova je pojava u spomenutim riječima izazvala hiperjekavizam. Stoga predlažem da se ovi hiperjekavizmi, koji su izazvani strukturom našeg književnog jezika, ne gone iz književno pisanih tekstova i iz književnog govora, nego neka žive i u pisanim tekstovima i u govornom književnom jeziku, možda jedno vrijeme naporedo s oblicima bez hiperjekavizma.

Ovi hiperjekavizmi imaju jednako pravo postojanja u ovom obliku kao npr. *ljepenka* koja je također tuđica iz češkoga *lepenka*, a nitko je ne vraća na *lepenka*.¹⁴ Pridjev *otmjen* može svoj hiperjekavizam zadržati s jednakim pravom kojim npr. ruski glagol *posetitʹ* daje u nas *posjetiti* ili kojim rusizam *ubediti* kod nekih naših ljudi, koji ga upotrebljavaju, glasi *ubijediti*.

GLASOVI HRVATSKOSRPSKOG JEZIKA U FIZIO(PSIHO)- -AKUSTIČKOJ I AKUSTIČKOJ ANALIZI

Ivo Škarić

(Svršetak)

Akustička analiza glasova¹

Fizio(psiho)-akustičke vrijednosti glasova hrvatskosrpskog jezika, koje smo dobili slušanjem analiziranih akustičkih dijelova glasova postupkom verbotonalnog sistema, otkrivaju nam najvitalniju osobinu glasova. Time bi osnovni opis strukture fonetske percepcije bio gotov. Nas, međutim, interesira još slijedeće: 1) kakva je fizička akustička građa glasova i koje još fizio(psiho)-akustičke vrijednosti ona potencijalno u sebi nosi, 2) da li ona pred-

¹³ Teoriju o etimizaciji i reetimizaciji dajem u članku »Etimizacija, deetimizacija, reetimizacija i etimologija« (članak je spreman za tisak, a predavanje u vezi s tim pitanjima održao sam u Zagrebačkom lingvističkom krugu 3. III 1961).

¹⁴ Usp. Maretić, *Jezični savjetnik*, 52.

¹ Dr Slavčo Keramitčievski izvršio je slične analize za makedonski jezik u svojoj tezi: »Psiho-akustička analiza glasova makedonskog jezika« (Rad izvršen u Zavodu za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu).